

VÝVIN ROMÁNU V SLOVENSKEJ LITERATÚRE 19. A 20. STOROČIA.

- román:
  - veľký epický žáner, môže byť rôznej dĺžky (od útlých knižočíek až po romány-rieky)
  - má obyčajne hlavnú a aj vedľajšie dejové línie, ktoré sa navzájom dopĺňajú a ovplyvňujú
  - vystupuje v ňom väčší počet postáv než v poviedkach, postavy sa s dejom vyvíjajú
  - môže byť: dobrodružný (Bajza: *René mládenca príhodi a skúsenosti*), detektívny, historický (Jégé: *Adam Šangala*), vedecko-fantastický (Verne), psychologický (Dostojevský: *Zločin a trest*), spoločenský, sociálny (Hronský: *Jozef Mak*), životopisný, autobiografický (Šoltésová: *Moje deti – dva životy od kolísky po hrob*), cestopisný, ...

Klasicizmus

Josef Ignác Bajza

- prehlasoval nie bernolákovcov, ale seba za pravého priekopníka spisovnej slovenčiny, aj keď nenapísal žiadnu gramatickú príručku
- dobrodružný román *René mládenca príhodi a skúsenosti*:
  - opisuje cesty a zážitky Reného, syna bohatého kupca, a jeho učiteľa Van Stiphouta
  - v prvom zväzku zažívajú príhody v Taliansku, Egypte a Turecku, v druhom putujú cez Viedeň na Slovensko a po slovenských dedinách

Romantizmus

Juraj Miloslav Hurban

- román *Olejkár*

Ján Kalinčiak

- Reštavrícia alebo Obrazy z dávnych čias*:
  - romantický román, humorne ladený
  - obraz postavenia zemanstva
  - hlavné postavy zemanov nie sú schopné veľkého činu, a preto tu nie je žiaden romantický hrdina, ich konanie vyznieva humorne a smiešne a celkový charakter dokresľujú rôzne príslovia a porekadlá

1. vlna slovenského realizmus

Svetozár Hurban-Vajanský

- román *Suchá ratolesť*:
  - vykresľuje problém zemanstva
  - vyjadruje v ňom svoj sen o návrate zemanstva do národného života, jeho národné uvedomenie
- román *Korene a výhonky* – rozbor 3 stavov – sedliakov, mešťanov a inteligencie (mešťania sú zobrazení negatívne)
- román *Kotlín*:
  - taktiež zemianska otázka
  - vplyv Puškina – zobrazuje tu zbytočného človeka (ako v *Eugenovi Oneginovi*) – má predpoklady (dobrý pôvod a vzdelanie) prežiť plnohodnotný život, ale nie je schopný nič spraviť

Martin Kukučín

- román *Dom v stráni* – obraz chorvátskeho zemianstva
  - rieši vzťahy statkárov (Niko Dubčic) a sedliakov (Katica Beracová) na pozadí lásky dvoch mladých ľudí
  - obyvateľom dediny sa ich láska zdá čudná, ale rodičia tomu dávajú voľný priebeh (veď to aj tak stroškotá)
  - konfrontácia Katicy s Doricou (Nikovi rovná postavením) – obidve pozvané na večierok a Niko si vyberie Doricu aj keď miluje Katicu, lebo Dorica má lepšie spôsoby, oblečenie, Katica je z nižšej vrstvy a tak sa aj správa
  - Katica sa dá dokopy s Paškom (sebe rovným) – dá ich dokopy Nikov priateľ Zandome
  - hlavný hrdina - Mate Beraca (Katicin otec) – veľmi pracovitý, silný jednotlivec s pozitívnymi vlastnosťami, predstaviteľ sedliackej patriarchálnosti, tradície
  - predstaviťka statkárstva – šora Anzula Dubčicová (Nikova mama) – kladné vlastnosti, múdrosť, rozvážnosť, pracovitosť
  - Mate obviňuje šoru, že ona je vzťahu na vine

Terézia Vansová

- sentimentálny román *Sirota Podhradských* – hlavnú postavu prenasleduje nepriazeň osudu, ale nakoniec sa všetko skončí dobre – vydá sa a prežije šťastný život
  - hlavná postava – meštianske dievča Viola Podhradská – krásna, šľachetná
  - prenasleduje ju nepriazeň osudu – zomrie jej matka, otec vyjde na mizinu, je obvinený z podpaľačstva a dobytý na smrť
  - žije u ujca Vilinského, kde zažíva ústrky a len málo porozumenia
  - zahorí vzájomnou láskou s najstarším Vilinského synom Imrichom a všetko sa končí dobre a šťastne (aj meno jej otca je očistené)

Elena Maróthy-Šoltéssová

- autobiografický román *Moje deti – dva životy od kolísky po hrob*
  - úsmevné čaro drobných detských dobrodružstiev aj naozajstný hlboký smútok matky, ktorá nakoniec stratila obe deti, sú v diele výborne stvárnené
  - vrchol Šoltéssovej tvorivého úsilia, veľký úspech
  - umelecky hodnotnejší je prvý diel, ktorý končí smrťou dcéry
  - obsahujú aj autorkin vlastný životopis od chvíľ, keď sa ako mladá matka usilovala vyznať v povahách svojich detí a pomáhať im
- román *Proti prúdu*
  - problematika zemianstva
  - návrat najlepších príslušníkov zemianstva
  - láska a manželstvo Olgy Laskárovej z národne uvedomelej rodiny s odrodilým zemanom Šavelským
  - Šavelský sa v manželstve „preformuje“ na horlivého národovca a svoju lásku k národu nedokazuje len rečami, ale stáva sa vo svojom okolí príkladom bojovníka za národné práva
  - druhý diel je opisom Šavelského aktivít (ide „proti prúdu“ vládnej politiky)
  - nebol zvlášť priaznivo prijatý
  - kritika – umelecké nedostatky, nereálne spoločenské riešenie problému, nedostatočná dramatickosť, nelogickosť vývinu charakterov postáv, nezáživný opisno-rozprávačský postup

2. vlna slovenského realizmu

- prozaická tvorba autorov tohto obdobia (Tajovský, Timrava, ...) pozostáva najmä z poviedok a noviel

3. vlna slovenského realizmu

Janko Jesenský

- román *Demokrati*
  - tretia fáza slovenského literárneho realizmu (Ladislav Nádaši-Jégé, Martin Rázus)
  - zachytáva spoločensko-politické pomery v prvej polovici 30. rokov
  - použitie humoru a satiry
  - nejde mu o odstránenie demokratických noriem v živote spoločnosti, ale o ich nápravu
  - hlavná postava dr. Landík sa usiluje vniesť ideu demokratizmu dôsledne do života, a to je prameňom jeho utrpenia a konfliktných situácií; nakoniec vlastnými omylmi dozrieva k tomu, že odmieta karierizmus a nachádza uspokojenie v skromnom živote malého úradníka a v šťastnom manželstve so slúžkou Hanou
  - dr. Petrovič – vyzdvihuje demokraciu, ale súhlasí s tým, aby sa dostal do popredia nedemokratickými prostriedkami, jeho životným krédom sú peniaze a politická moc, dcéru Želku predáva za zhýralca, len keď je bohatý a politicky vplyvný
  - útočí na malosť a tuposť slovenského meštiaka

Ladislav Nádaši-Jégé

- historický román *Adam Šangala* (1923):
  - 17. storočie, stredovek, čas tureckých vpádov
  - Adam je obyčajný dedinský chlapec, ktorý sa zaplietol do sporu medzi zemanom a poddaným a potom musel utekať, aby ho nenašli
  - Adam putuje z Oravy cez Žilinu do Trnavy, zažíva rôzne príhody (z ktorých vyviazne), zakúša podlosť, lakomstvo a iné pochmúrne stránky človeka
  - v Trnave nájde Adam životné šťastie – s Betkou žije 5 rokov
  - dozvie sa, že kňaz Konôpka (dobrý človek, veľa ráz mu podal pomocnú ruku) je vo väzení (bol evanjelický kňaz a tí to nemali ľahké – raz boli v milosti a raz v nemilosti), oslobodí ho
  - Betka sa pred priateľkou preriekne, Adamov život končí pod mečom kata
  - autor síce tvrdí, že odmieta naturalizmus, ale sám je ním veľmi ovplyvnený – opisuje napríklad do detailov mŕtveho Adamovho otca, ktorého popravili za pytliactvo a mŕtveho vyvesili na výstrahu (Adam vybavil u úradníkov, aby si ho mohli zvesiť)
  - pán Beckovského hradu Praskovský:
    - záporná postava, starý trkvas, egocentrik, pijan, marnotratný
    - rád je stredobodom pozornosti, stále mení vieru (katolík ↔ evanjelik), ľahko sa nechá okabátiť
  - kňaz Konôpka:
    - kladná postava (výnimka), napomáha dobrou
    - dokonca aj keď pri úteku s Adamom našli v lese Ondra Praskovského (syna starého Praskovského) bitého zbojníkmi, presvedčil Adama, aby mu pomohli a spoločne zabili 6 zbojníkov a Ondra oslobodili (boj je tu tiež naturalisticky opísaný)
  - autor v románe používa tmavé farby a pochmúrne tóny, zobrazuje neľudskosť, surovosť a násilie
  - človek – posmešne pomenovaný kráľom zvierat (veľa ráz prevládajú pudy nad rozumom)
- historický román *Svätopluk* (1928):
  - stvárnil svoje predstavy o povestami opradenom vladárovi Veľkej Moravy
  - opúšťa romantickú predstavu, konfrontuje svoj názor s inými zdrojmi
  - Svätopluk je vytvorený podľa jeho predstavy, že v každom človeku sa splieta dobro so zlom
- román *Cesta životom* (1930):
  - jeden z najpesimistickejších románov slovenskej literatúry, má autobiografický charakter
  - zo života nižšej šľachty (zemianstva), zvyrazňuje zlé ľudské vlastnosti (kartárstvo, obžerstvo, ...)
  - je písaný z pohľadu hlavnej postavy – Jozefa Svoreňa (zosobnenie záporných ľudských vlastností)

- dr. Búroš – kladná postava, pomáha ľuďom, v podstate Svoreňovo svedomie
- Svoreň je naturalistická postava – koná pod vplyvom zdedenej povahy, zvolí si vždy horší variant, ovládajú ho silné city a pudy
- dôležité pre vytvorenie celkového dojmu o Svoreňovi je autorovo pozorovanie tejto postavy v rôznych situáciách
- jeho vzťah k matke – je chorá a on sa jej štíti, čuduje sa nad matkami (divné stvorenia – aj keby po nich šliapal, boli by vďačné)
- prvá láska – v 16 rokoch – Biri (prvý bozk)
- druhá láska – v 18 rokoch – Žofka – oznámi mu, že je asi tehotná, on by ju za to najradšej zaškrtil (nakoniec sa zistí, že tehotná nebola, ale pre ich vzťah je po jeho reakcii na túto správu už neskoro)
- na bále spoznal Gabicu (milenka ženatého župana Guryho) a Ilonku, do ktorej sa aj zaľúbil
- župan Gury mu ponúkne úradnícke miesto, ale pod podmienkou, že si zoberie Gabicu (Gabica čakala dieťa a on nechcel, aby sa vedelo, že je jeho), Svoreň pristane, aby mohol robiť kariéru a na Ilonu sa vykašle
- nakoniec aj tak manželstvo nefunguje, on sa rozvedie, zoberie si Magdu
- škodí, kde len môže – vie o vzťahu maďarónskeho syna Dežka Lipnického a dcéry slovenského učiteľa Hamule, povie o ňom Dežkovmu otcovi, ktorý z toho urobí škandál, (ne)priamo spôsobí samovraždu Dežka a Hamule
- je to maďarón (v románe používa aj veľa maďarských výrazov), po 1. svetovej vojne rýchlo zmení kabát a znova dostane dobré úradnícke miesto

Sociálno-psychologický realizmus

Jozef Cíger-Hronský

- sociálno-psychologický román *Jozef Mak*
  - Jozef Mak sa narodil ako nemanželské dieťa vdove po Jánovi Makovi (Makovke)
  - nikto mu nechcel ísť za krstnú mať, až napokon šla ich suseda Hana Meľošová, tá je neporiadna a ľahostajná a tak zabudne na krst doniesť chlieb, na ktorý sa pokladá novorodenec (symbolika, že je nechcené dieťa)
  - Jozef mal nevlastného brata Jána, ktorý sa oňho stará a nosí ho na chrbte (matka musela veľa pracovať a bola unavená), nemá ho rád, pretože si myslí, že pošpiní jeho aj jeho matku, vykrikuje mu, že mu žerie v jeho dome, bije ho
  - keď ho raz nezбие, myslí si Jozef, že ho už brat nemá rád
  - Makovka chce zabrániť nesvárom medzi bratmi, a tak posla Jozefa do hôr k pastierom kráv, tu sa mu vodí lepšie, ale poháda sa kvôli pláci s bačom a odíde
  - chce robiť na železnici, ako mu odporučil Imro, ale nakoniec sa stane drevorubačom (najprv je matka proti, ale nakoniec ho tam pošle, lebo vie, že sa oňho jeho otec (Gregor Bialoš) postará, ochráni ho)
  - umrie jeho krstná mama a neskôr aj jeho biologický otec (Gregor), ktorého aj znesie do dediny
  - je pracovitý a ľudia si ho za to vážia, zaľúbil sa do Maruše Meľošovie, dcéry svojej drsnej matky a chce sa s ňou oženiť
  - postaví si aj vlastný dom na Jánovom pozemku
  - príde vojna, Jozef musel odísť na front, túla sa dlho po svete, je aj zatvorený pre svoje názory, dozvie sa, že Maruša sa vydala za jeho nevlastného brata Jana, no napriek tomu sa vráti do rodnej dediny
  - doma zistí, že Maruša s Janom bývajú v jeho novom dome – týmto veľmi utrpí jeho citový život, lebo mu je ťažko žiť vedľa Maruše ako svojej švagrinej
  - všetko pretrpí len vo svojom vnútri a navonok sa nebúri
  - Ján dokonca predá jeho dom a Jožo si musí ísť zarobiť k Bánocimu, aby si mal za čo kúpiť svoju polovicu domu
  - napokon sa ožení s Julou Petriskovie, ktorú ale nemá rád (Jula mala jednu ruku nevládnú, je ochotná, pokorná, jej rodina si myslí, že sa nikdy nevydá, a tak si z nej urobila slúžku)
  - Jula mu porodí zdravého syna, spočiatku si myslí, že keď ju Jozef nebije, nemá ju rád, lebo bola celý život zvyknutá, že ju bili
  - Jano odišiel do Ameriky hľadať šťastie, Jozef ho po roku stretol na jarmoku v meste
  - Maruša sa zmení, stane sa z nej lenivá, falošná zvodnica s rapavou tvárou, začne piť
  - Maruša sa s Jožom stretáva, Jula o tom vie, ale čaká, nič nerobí, až nakoniec ide za starým Meľošom a otvorí sa
  - raz sa Maruša veľmi opije, padne do kotla s horúcou vodou a umrie
  - Jula s Jozefom nedávajú najavo, že sa majú radi a až na Julinej smrteľnej posteli (po pôrode druhého dieťaťa) Jožo zistí, že ju má rád
  - Jozef sa musel ďalej prebijať životom sám: „Trp Jozef Mak - Človek milión si, nuž vydržíš všetko, keďže nie je pravda, že najtvrdší je kameň, najmocnejšia oceľ, ale pravda je, že najviac vydrží na svete Jozef Mak.“
- dedinské prostredie, silný sociálny tón
- zvýraznená fatalita (osudovosť) postáv
- oneskorené vysvetľovanie javov, oneskorená reakcia postavy (retardácia)
- autor stavia na protiklade medzi postavami:
  - Maruša (ku koncu) – škaredá, zlá, pije, lenivá, ... ↔ Jula – pracovitá, pokorná, má dobré srdce, ...
  - Jano – výbušný, bitkár, neústupčivý, ... ↔ Jožo – ústupčivý, pokojný, pracovitý
- 75 skôr kratších kapitol, bez názvu
- próza sa lyrizuje, častý opis prírody, inovať – symbol smrti (na Jule, keď zomierala, všade ju bolo cítiť)
- romány *Chlieb*, *Prorocstvo doktora Stankowského*

Milo Urban

- román *Živý bič* – vplyv 1. svetovej vojny na dedinu – končí láska Adama a Evy
  - expresionistický román – postavy konajú pudovo, živelne
  - zobrazuje dopad 1. svetovej vojny na dedinu Ráztoky
  - jeden z najlepších románov zaoberajúcich sa 1. svetovou vojnou a odohrávajúcich sa na dedine
  - hlavné postavy – Adam Hlavaj a jeho žena Eva, notár Okolický, stará Ilčíčka, jej syn Štefan
  - je tu aj unanimitický (kolektívny) hrdina – dedinský ľud
  - prvá časť – *Stratené ruky*:
    - Adam Hlavaj je na vojne
    - z vojny sa vráti jej prvý živý dôkaz – krstný syn starej Ilčíčky Ondrej Koreň, ktorý prichádza bez ruky, s jazvou na tvári a bez jazyka
    - Eva (mladá, krásna, pracovitá) sa začne báť o Adama, chce ho z vojny vyreklamovať a tak ide za chlipným notárom Okolickým, ktorý ju však ako protislužbu za sľubovaný Adamov návrat z vojny znásilní
    - Štefan – dostal na manévroch po namáhavom dni facku od čatára Rónu (veľmi surový, spôsobil aj samovraždu citlivého chlapca Pánčaťa), neudržal sa a zabil ho, je za to popravený
  - druhá časť – *Adam Hlavaj*:
    - Eva spácha samovraždu (spadne do rieky) kvôli dieťaťu s Okolickým
    - Adam dezertuje, prichádza domov a zistí, že Eva je mŕtva
    - Adam sa najprv hnevá na Evu za neveru, ale keď zistí, že je za tým Okolický, rozhodne sa ho na poľovačke zabiť, ale keď Okolický dostane infarkt, nechá ho tak
    - Ilčíčka – najviac sa s dejom mení, začína búriť ľudí proti pánom
    - Adam vedie dedinčanov, dajú Okolického so závažím do potoka, keď sa vrátia, zistia, že Okolický sa utopil, lebo niekto odstránil prekážku, o ktorú bol opretý
    - dedinčania zabijú aj krčmára
    - Kúrňava – spočiatku záporná postava (zradí Adama a toho zavrú), ale pod tlakom sa rozhodne pomôcť Adamovi
    - dedinčania bojujú proti žandárom, niektorí zomrú (napr. Ilčíčka), ale nakoniec sa im ich podarí vyhnúť
- dezercia, červienka (choroba, na ktorú zomrelo veľa detí – napr. aj Evin druhý syn), rabovačky, vraždy, samovraždy a alkoholizmus sú vplyvy vojny, ktoré nepriaznivo vplyvajú na dedinčanov

Socialistický realizmus

Petr Jilemnický

- socialistické romány *Cesta za hubama*, *Kus cukru*
- román *Víťazný pád* (1929) – nie je až tak socialisticky ladený
  - odohráva sa na chudobných Kysuciach v čase krízy (1929)
  - je to „román o kysuckej chudobe a o kysuckej kráse“
  - príroda je tu zobrazovaná dvojako:
    - 1) lyrické opisy – príroda je očarujúca, krásna
    - 2) príroda ako nepriateľ človeka – berie Maťovi Horoňovi rozostavaný dom i úrodu
  - hlavná postava – Maťo Horoň – ide na vojnu, z vojny sa vracia zmenený, poháda sa s otcom kvôli svojej vyvolenej Magde (podľa otca je príliš chudobná)
  - Maťo si zoberie Magdu, odchádza s ňou preč, ona ho však zradí a Maťo ju za to zabije (1. pád)
  - Maťo vychádza z väzenia, otec medzitým zomrel, Maťo chce začať nový život na otcovskej pôde
  - rozostavia si dom, začne pracovať na poli, príde však povodeň a všetko mu zoberie (2. pád)
- Maťo sa aj tak nevzdá, rozhodne sa podrobiť si neúrodnú pôdu a začať odznova (3. pád, víťazný pád, pád nahor)

Lyrizovaná próza

Ľudo Ondrejov

- román *Jerguš Lapin*
  - je o osudoch hlavného hrdinu, vytrhnutého z prostredia vrchárskej prírody z vhozeného do sveta vojen, sociálnych a politických zápasov
  - Jerguš je človekom nepokoja a činu – raz sa upriamuje na kladné a prospešné veci (záchrana raneného na fronte), inokedy sa vybijá nepotrebné a neužitočne (rabovačka)
  - napokon rezignuje, rozhodne sa pre návrat k pôde a k roľníctvu, hoci to odporuje jeho založeniu
- v druhej časti trilógie je rozprávač menej citový

Margita Figuli

- román *Babylon*

František Švantner

- román *Nevesta hôľ*
  - vrcholný umelecký prejav slovenského naturizmu, je to jediná rozsiahlejšia próza slovenského naturizmu
  - prostredie:
    - dedinské, dedinčania, tí „tamdole“, realistickí
    - vrchárske, vrcháři, tí „tamhore“, démonickí, fantastickí
  - má slabú dejovú líniu, v závere sa stráca
  - postavy sa tiež delia na realistické a rozprávkové
  - Zuna:
    - rozprávková postava, nežije medzi dedinčanmi, často chodí do hôľ, je nespútaná, divá, nevie sa správať
    - má divé pudy (holými rukami zabila vlka, na konci zabíja človeka zvieracím spôsobom, ...)
    - je to v podstate negatívna postava
  - štyria muži jej života:
    - 3) hájnik Libor z Prietržiny
      - realistická postava, rozprávač (1. osoba)
      - po 10 rokoch sa vracia do Prietržiny, so Zunou strávil detstvo, sú priatelia, páči sa mu, bojuje o jej lásku
    - 4) krčmár Weinhold:
      - realistická a negatívna postava
      - je postarší, chce si ju zobrať najmä kvôli peniazom, ktoré by mohol cez ňu získať (je dcéra slepého mlynára, on by spojzdnil mlyn a zarábal na tom)
      - hodila by sa síce aj gazdinka v domácnosti, ale to je až druhoradé
    - 5) mladý uhliar Tavo:
      - rozprávková postava, tajomný, málo sa stretáva s dedinčanmi, je vykreslený negatívne, je škaredý
      - Zuna je podľa neho divá, ale čistá ako ľalia (podľa dedinčanov je zase taká ľahšia (korisť), keď je o ňu taký záujem)
      - nárokuje si na ňu, pretože mal niečo s mlynárkou (jej matka; zahrabával s ňou nejaké mŕtve ruské kniežatá, aby sa ich smrť nevyšetrovala, možno mali aj milostný vzťah)
- On – pravdepodobne vojnový zbeh, poranený v hore, Zuna ho ošetruje, zamiluje sa doňho a potom ho zabije (prehryzne mu krčné tepny)

Slovenská literatúra po roku 1945

František Hečko

- román *Červené víno*